

Este campania anti-teroristă o victorie a organizațiilor internaționale?

Petre, Dan A.

Veröffentlichungsversion / Published Version
Zeitschriftenartikel / journal article

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Petre, D. A. (2000). Este campania anti-teroristă o victorie a organizațiilor internaționale? *Annals of the University of Bucharest / Political science series*, 2, 105-116. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-397597>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer CC BY-NC-ND Lizenz (Namensnennung-Nicht-kommerziell-Keine Bearbeitung) zur Verfügung gestellt. Nähere Auskünfte zu den CC-Lizenzen finden Sie hier:
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.de>

Terms of use:

This document is made available under a CC BY-NC-ND Licence (Attribution-Non Commercial-NoDerivatives). For more information see:
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0>

ESTE CAMPANIA ANTI-TERORISTĂ O VICTORIE A ORGANIZAȚIILOR INTERNAȚIONALE?

DAN A. PETRE

Violența extremă a atacurilor din 11 septembrie 2001 asupra Statelor Unite a relansat problema tipului de răspuns pe care statele democratice îl pot da atacurilor teroriste atât în plan național, cât și în plan internațional. Este cumva nevoie de o schimbare atentă și profundă atât a paradigmelor teoretice cât și a concepției operaționale, sau putem răspunde terorismului cu vechile arme ale instituționalismului wilsonian?

Violența teroristă pune, încă din secolul al XIX-lea, oricare stat democratic sau liberal într-o poziție dificilă. De fapt cei care sunt obiect al atacurilor teroriste sunt în mijlocul unei dileme politice extrem de puternice – este actul terorist o crimă sau un act de război? Acest articol nu-și propune să rezolve această dilemă – de fapt nici nu este locul și rolul mediului academic să o facă, dar dorim să propunem discuției atât aspectele teoretice, cât și cele practice pe care au, în viziunea noastră, aplicabilitate pentru această problemă.

O primă parte a demersului nostru va fi dedicată explorării naturii speciale a întrebuirii violenței ca formă de expresie politică, ca instrument de atingere a unui scop final. O a doua secțiune va fi dedicată activităților terorismului politic și răspunsului pe care societățile moderne l-au dat acestui fenomen, atât în interiorul, cât și în exteriorul teritoriului național. În sfârșit, vom încerca să discutăm natura duală a răspunsului dat de comunitatea internațională atacurilor de la 11 Septembrie.

Definiții, univers de discurs, diferențe formale

A defini terorismul nu este un exercițiu facil, deoarece fenomenul are un caracter proteic extrem de pronunțat. Având o multitudine de

moduri de operare – asasinate individuale, atentate colective, atacuri cu mână armată, luare de ostateci, masacre, operațiuni de guerrilla – terorismul este definibil de fapt prin scop, nu prin modul de operare. Scopul unei operațiuni teroriste clasice era de a produce „scânteia care va declanșa incendiul” – adică acel declic de care o situație socio-politică explozivă are nevoie pentru a declanșa degringolada unei forme de autoritate. Natura extrem de ideologică a acestui tip de gândire este evidentă, ea aparține revoluționarilor extremi, de la Babeuf la bin Laden și nu poate fi separată de paradigma schimbării de regim politic prin acțiuni violente¹.

Terorismul se confundă în masa de procedee revoluționare, ceea ce face extrem de grea decelarea dintre dreptul de rezistență la opresiune – cu succedaneul său, dreptul la autodeterminare – și seditiia ilegală. De aceea toate organizațiile teroriste se auto-proclamă ca singurii și adevărații reprezentanți ai voinței naționale, o minoritate luminată, singura care este în măsură să aducă mântuirea socială de care ei cred că este nevoie. De aceea, ieșirea din paradigma teroristă este o ieșire dificilă, care creează grupuri disidente, ce se proclamă ca singurii și unici deținători ai adevărului absolute².

Pe de altă parte, acțiuni similare ca mod de operare cu cele ale terorismului, dar cu finalitate diferită sunt perpetuate de către grupuri din zona criminalității organizate. Trebuie însă să diferențiem acest tip de operațiuni de cele teroriste datorită finalității lor – acestea nu doresc o schimbare politică generală, ci demoralizarea unor adversari. Motivația acestor acțiuni nu este politică, ci doar una criminală³.

În al treilea rând, vom restrânge discuția noastră doar la actele care implică activități ale unor grupuri sau rețele de grupuri și nu cele care sunt perpetuate de persoane individuale. Aceste acte ale unor indivizi, atâta timp cât operează fără a aparține unui grup militant și

¹ Pentru o scurtă, dar extrem de bună istorie a operațiunilor teroriste, vezi JEAN-LUC MARRET, *Tehnicile terorismului*, Editura Corint, București, 2002.

² Putem aduce un exemplu clasic de creare de disidențe militante dintr-un grup mai larg care a ajuns la un acord politic, cel al Irlandei de Nord. După Acordurile din Vinerea Mare (*Good Friday Agreements*), ambele zone militante, fie republicane, fie loialiste au avut grupuri care s-au desprins pentru „a continua lupta” – *Provisional Irish Republican Army*, *Real Irish Republican Army*, sau *Loyalist Volunteer Force*, sau *Orange Volunteers*. Cf. *Patterns of Global Terrorism 2001*, U.S. State Department, Washington D.C., aprilie 2001, *passim*.

³ Putem cita aici acțiunile cartelurilor columbiene de traficanți de stupefiante (Cali, Medellín) în Columbia, *Mafia* rusă sau organizațiile criminale italiene, cu atentatele împotriva generalului Dalla Chiesa în anii '80 sau împotriva judecătorilor Falcone și Borsellino.

fără sancțiunea acestui grup, cad în sfera juridicului general și nu în situația specifică a demersului nostru ⁴.

În al patrulea rând, credem că centrul discuției asupra subiectului „cum răspundem amenințării teroriste” trebuie să se mute de la dezbateră operațională la cea conceptuală. Dezbateră operațională este în fapt subsecventă celei conceptuale, iar cadrul juridic adoptat de un actor politic dat (state și grupuri de state) și implementarea acestuia ar trebui, măcar, să urmeze cadrul conceptual și nu invers. Faptul că agențiile americane de informații sau de poliție au fost incapabile să prevadă sau să împiedice actele de la 11 septembrie 2001, este mai mult o problemă de eficiență guvernamentală, decât de slăbiciune a cadrului conceptual care definește terorismul. De aceea, credem că nu este necesar să intrăm în dezbateră americană asupra operaționalizării conceptului de „Homeland Security”⁵, ci să vedem dacă societățile liberale actuale au „utilajul mental” pentru a putea găsi o soluție eficientă împotriva terorismului, așa încât răspunsul dat să nu fie în contradicție cu principiile de bază ale societăților în care trăim.

Cadrul teoretic actual

Principala dilemă provocată de terorism este încadrarea sa în categoriile cu care operăm în definirea conflictelor sau, mai bine zis, dacă operațiunile teroriste aparțin criminalității interne sau ele sunt o agresiune externă.

Diferența conceptuală între cele două categorii este esențială pentru a proiecta un răspuns viabil și coerent în fața amenințării teroriste. Pe de altă parte, militantismul *tiers-mondist* al anilor '60 manifestat în instituțiile internaționale cuprinse de febra decolonizării a adus un nou punct de confuzie – cel generat de dreptul la obținerea autodeterminării prin mijloace violente. Această legitimare internațională a violenței ca mijloc de obținere a libertății a încetșat mai mult cadrul juridico-conceptual al problemei, mai ales în cazul algerian, dar și

⁴ Spre exemplu, asasinarea lui Robert F. Kennedy de către Sirhan Sirhan, în 1968. Chiar dacă motivele lui Sirhan au fost politice (legate de conflictul arabo-israelian), acțiunea sa este solitară, ținând de patologic și criminal, nu de o formă organizată de violență.

⁵ E.g. ASHTON B. CARTER, „The Architecture of Government in the Face of Terrorism”, in *International Security*, vol. 26, No. 3 (Winter 2001/2002), The MIT Press, Cambridge Mss., London, England, pp. 5–23 sau BARRY POSEN, „The Struggle against Terrorism. Grand Strategy, Strategy, and Tactics”, *Ibidem*, pp. 39–55.

pentru conflictul israelo-palestinian. Pentru a decela adevărata natură a operațiunilor teroriste din 11 septembrie și pentru a găsi răspunsurile potrivite acestora trebuie să facem lumină în acest hățiș teoretic. Riscul de a discuta doar aspectele operaționale este mare, deoarece violența extremă cu care atentatorii din avioanele ce s-au prăbușit la New York sau Washington au acționat îndeamnă la căutarea răspunsului *hic et nunc*, dar ceea ce trebuie întemeiat este un cadru care să descurajeze asemenea inițiative.

Crimă, război și teorie

Criminalitatea, măcar până la Wilson, a fost apanajul direct al politicii interne a statelor. Justiția penală are, în modernitatea europeană în sens restrictiv, dar și în alte arii de civilizație un dublu scop – cel de a păstra armonia socială și cel de a preveni alte fenomene de natură să disturbe această armonie socială. Pe de altă parte, războiul presupune o disarmonie generalizată pe timpuri relativ scurte, care se restabilește fără alte căutări sau pedepse în momentul încheierii ostilităților.

Logica juridică modernă presupune două părți importante ale procesului penal – izolarea și reeducarea⁶. Logica sistemului nostru penal nu permite disocierea acestor două funcții ale sistemului penitenciar ca formă unică și organizată de acțiune socială împotriva transgresiunii regulii comunitare. Criminalul este considerat ca recuperabil pentru societate ca regulă generală, iar ca regulă specifică, în cazuri foarte grave, se aplică, depinzând de țară, măsură izolării permanente – fie prin încarcerare pe viață, fie prin eliminarea fizică a elementului considerat dincolo de puterea societății de al reeduca (pedeapsa capitală). Această logică a juridicului modern presupune și păstrarea drepturilor fundamentale ale inculpatului pe parcursul întregii proceduri (în unele sisteme penale se vorbește chiar de „umanizarea” pedepsei; oricum, din secolul al XVIII-lea, Europa practică sistemul de proporționalitate a pedepsei cu delictul)⁷.

Războiul, în schimb, presupune o suspendare a dreptului în limitele cutumei. Chiar dacă modernitatea încearcă fie să limiteze efectele în acțiunea războinică⁸, fie să limiteze uzul războiului ca formă

⁶ Pentru discuția generală asupra sistemului penal modern, vezi MICHEL FOUCAULT, *Surveiller et Punir*, Gallimard, Paris, 1975. Foucault rămâne, pentru moment, cel mai bun analist al fenomenului juridic, ca fapt social și cultural.

⁷ Pentru o discuție detaliată, vezi *Ibidem*, pp. 106–135.

⁸ Vezi Convențiile internaționale de la Geneva – 1864, 1906, 1929, 1949 și cele de la Haga – 1899, 1907. Asupra Protocoloalelor adiționale la Convenția din 1949, aprobate la 8 iunie 1977, vom discuta mai jos.

de interacțiune între state⁹, războiul înseamnă o suspendare generală a normei sociale, asigurând, în principiu, impunitatea celui care a respectat cutumele războiului.

Observăm și o tensiune conceptuală majoră și între relațiile pe care le presupun cele două tipuri de abordare, cea penală și cea a războiului. Prima se referă la reglarea raporturilor dintre o societate și un membru al acesteia care a transgresat regulile sau normele acesteia, pe când a doua se referă la reglarea neutrală a raporturilor între două sau mai multe state.

Marea problemă pe care o pune cadrul internațional actual se naște din confuzia pe care militantismul instituționalistilor post-wilsonieni a creat-o în ceea ce au vrut să constituie drept cadru de organizare a lumii contemporane¹⁰.

Pornind de la refuzul ideii de *anarhie*¹¹ instituționalistii, de la Wilson încoace, consideră că salvagardarea păcii mondiale este posibilă și că ea nu se poate face decât prin asigurarea unui cadru instituțional fondat pe norme și care generează norme post-geneză. Fundamentul gândirii instituționaliste este profunda certitudine că reglarea violentă a diferendelor dintre comunități (ceea ce numim actual război) este extranee ființei umane. Ea nu ține de dezideratele ființei umane, ci de calculul guvernanților (ne permitem să ne întrebăm dacă aceștia aparțin altui regn), iar expunerea publică a mecanismelor de decizie ar genera refuzul războiului: „[...] prin acest instrument (Pactul Societății Națiunilor) depindem în primul și în primul rând de o mare forță: forța morală a opiniei publice a lumii – influența decapantă, clarificatoare și irezistibilă a publicității”¹².

⁹ Preocuparea pentru reducerea riscului de război sau la limitarea utilizării acestuia există încă din Evul Mediu (am putea cita ca început al instituționalismului în relațiile internaționale decretul din 1085 al Împăratului Henric al IV-lea referitor la „Pacea lui Dumnezeu” – *Tregua Dei*). Căile pe care contemporaneitatea le-a găsit, cu rezultate destul de discutabile, pentru a micșora riscul războiului, au fost reducerea armamentelor și sistemul de securitate colectivă. Asupra acestora, vom reveni mai jos.

¹⁰ Pentru critica generală a instituționalismului, vezi JOHN J. MEARSHEIMER, „The False Promise of International Institutions” în MICHAEL BROWN e.a., *Theories of War and Peace*, The M.I.T. Press, Cambridge Mss., London, England, 3rd ed., 2000, pp. 340-380.

¹¹ Folosim termenul de anarhie în accepțiunea dată de abordarea realistă a relațiilor internaționale – adică de *an-arche*, fără vreo putere suverană peste statul suveran. Pentru discuția generală asupra subiectului, vezi MARTIN WIGHT, *Systems of States*, Humanities Press, Atlantic Heights, N.J., 1977 și KENNETH N. WALTZ, *Theory of International Politics*, McGraw-Hill, 1979.

¹² Apud HENRY A. KISSINGER, *Diplomatie*, Fayard, Paris, 1996, p. 26.

Eșecul general al sistemului de securitate colectivă propus de Wilson, Societatea Națiunilor, nu a fost pus pe seama slăbiciunii conceptuale a constructului wilsonian, care nu accepta în nici un fel faptul că statele nu funcționează după criterii etice și că aplicarea acestora în cadru instituțional nu va duce automat la eticizarea raporturilor între state¹³, ci pe faptul că regulile nu au fost suficient consolidate instituțional. Conferința de la Dumbarton Oaks și apoi crearea Organizației Națiunilor Unite au creat iluzia că prin întărirea instituțională a sistemului de securitate colectivă se va ajunge la o eficientizare a acestuia, evitându-se experiența anilor '30. Eșecul, previzibil conceptual, al sistemului de securitate colectivă a ONU începe cu războiul din Coreea și se termină cu totalul fiasco al ONU în războaiele de succesiune iugoslavă. Cu toate acestea, sistemul ONU nu este abandonat, ci, din păcate, întărit. Tensiunea provocată de idealitatea interzicerii războiului așa cum este ea formulată de articolul 2 §4¹⁴ al Cartei ONU și realitatea conflictelor, câteodată perpetuate de deciziile luate de Consiliul de Securitate pentru salvagardarea păcii, așa cum a fost cazul conflictului din Bosnia-Herzegovina, permite trecerea la comportamente haotice ale unora din actorii internaționali. De fapt, singurul stat relativ sancționat pentru un comportament agresiv față de un vecin a fost Irakul, dar numai după ce a ocupat *manu militari*, teritoriul suveran al Kuweitului, dar această sancțiune nu apăruse în cazul conflictului cu Iranul pentru controlul Shatt-el-Arab-ului dintre 1980–1988. Chiar dacă articolul 51 al Cartei prevede dreptul la legitima apărare a statelor împotriva unei agresiuni, practica generală atât a Consiliului de Securitate, cât și a Adunării Generale restrâng acest drept. Cazul israelian este poate cel mai concludent – doctrina israeliană conform căreia există o solidaritate între statul care a găzduit și ajutat o agresiune de tip terorist și organizația care a înfăptuit acest act, *ergo* – este vorba de un act de agresiune, iar răspunsul militar la acesta (cuprins de art. 51 al Cartei) a fost negat de practica Consiliului de Securitate¹⁵.

¹³ Pentru ce se întâmplă în anii 1920–1930, vezi *Ibidem*, pp. 225–290 și A. J. P. TAYLOR, *Originile celui de al doilea război mondial*, (trad. rom. de L. Leuștean), Polirom, Iași, 1999.

¹⁴ Pentru o discuție mai largă asupra valorii pe care instituționaliștii o dau articolului 2 §4, vezi IULIA MOTOC, *Interpréter la guerre*, Editura Babel, București, 1997.

¹⁵ Pentru o viziune pro-ONU, vezi *Ibidem*, pp. 83–109 și pentru viziunea israeliană BENJAMIN NETANYAHU, „Defining Terrorism”, in *idem* (ed), *Terrorism. How the West Can Win*, Avon Books, NY, 1986, pp. 7–16 și YEHUDA Z. BLUM, „The Legality of State Response to Terrorism”, in *Ibidem*, pp. 133–138.

O a doua tensiune care se produce este cea dată de practica instituită de ONU de legitimare internațională a mișcărilor de eliberare națională, în virtutea dreptului la autodeterminare¹⁶. Această legitimare creează de fapt două categorii de drept – statele, cărora Carta (prin articolul 2 §4) le interzice folosirea instrumentului politic numit război și popoarele, cărora rezoluția 1514 din 1963 le legitimează uzul forței.

După cum spuneam, în 1977, la Geneva, s-au semnat două protocoale adiționale la Convențiile din 1949, protocoale adiționale care extindeau protecția oferită combatanților din războaiele clasice luptătorilor din „mișcările de eliberare națională”. Prima problemă pe care o pun aceste protocoale adiționale, dincolo de eticitatea lor, este una a modului de operare general al acestor mișcări – strategii non-convenționale, operațiuni de guerrilla, inclusiv de guerrilla urbană, atentate împotriva oficialilor sau a reprezentanților forțelor de ordine, ș.a.m.d. O a doua problemă este implicată de legitimitatea internă a acestor mișcări de eliberare – mai precis când scopurile naționale (cărora practica internațională le recunoaște legitimitatea) reprezintă părți minoritare în populație (cazul Republicanilor din Irlanda de Nord) sau leagă această revendicare națională de una ideologică. Credem că nu mai trebuie să aducem vreun argument auctorial pentru fundamentarea discursivă a ideii de pluralism ca factor natural al alcătuirii societale; pe cale de consecință, orice ideologie este natural reprezentantă pentru o parte și nu pentru întreg, deci nu putem vorbi în cazul mișcărilor ideologice – vezi islamismul fundamentalist și militant al Al Quaeda – ca reprezentare a unui curent general, ci ca o apropiere de către un grup a totalității. Până la urmă, avem de-a face cu o nouă tensiune conceptuală – actorilor instituționalizați i.e. state li se interzice războiul, iar celor non-instituționalizați li se permite, în mod legitim.

Confuzia este generalizată primordial nu din cauza inconsecvenței normei și a aplicării ei de organisme care o recrează pentru fiecare caz în parte, ci pentru că se încearcă evacuarea modalității militare din posibilele cazuri de reglare a diferendelor. Negând naturalitatea acestui mod de interacțiune de fapt se creează o situație paradoxală – reprimarea discursivă a ideii de război și practicarea ei în impunitate. Vom cita aici două cazuri – conflictul bosniac și situația Cambodgiei în timpul războiului din Vietnam.

În cazul bosniac, reacția instituționalistă de a impune în mod egal embargoul asupra armelor și produselor strategice tuturor părților în conflict, coroborată cu trimiterea unei forțe de interpunere cu un

¹⁶ Vezi IULIA MOTOC, *op. cit.*, pp. 188–190.

mandat extrem de restrictiv, a dat forței agresoare (naționaliștii sârbi sprijiniți de guvernul federal de la Belgrad) un avantaj strategic care a prelungit conflictul timp de trei ani, timp în care s-au creat toate premisele unei tensiuni istorice ce se poate prelungi *ad nauseam* și aceasta în spiritul menținerii ideii wilsoniene de pace. Nu știm dacă soluția restabilirii balanței strategice în zonă prin rețeta clasică a echilibrului de putere a secolului al XIX-lea – alinierea cu cel mai slab pentru a evita o situație hegemonică – era soluția ideală etic, dar din punct de vedere practic ea ar fi descurajat agresiunea pe termen lung. În fapt, acordurile de la Dayton ajung la această concluzie prin procesul de stabilizare militară în Bosnia-Herzegovina; doar faptul că ele s-au limitat la spațiul Bosniei și Herzegovinei a favorizat agresiunea Belgradului în Kosovo. Soluția prin care Milosevici și gruparea din jurul său au fost duși la încetarea ostilităților și până la urmă la predarea puterii a fost una clausewitzeană – distrugerea capacității de reacție strategică în timpul campaniei aeriene din 1999¹⁷.

Cazul statutului Cambodgiei în timpul războiului din Vietnam este unul și mai relevant. Teritoriul cambodgian și laotian a fost folosit ca rută de aprovizionare și ca sanctuar de trupele Viet Cong și de cele ale Hanoiului în tot timpul desfășurării conflictului din Vietnam, ceea ce este un act de agresiune clar și fără de posibilitate de negare. Totuși, când Statele Unite au început să bombardeze „șoseaua Ho Shi Min” sau să atace zonele de sanctuar ale vietnamezilor, această decizie a fost extrem de contestată și Henry Kissinger este chiar considerat vinovat pentru instalarea regimului khmerilor roșii.

Toate aceste critici sunt făcute din perspectiva idealismului instituționalist – de fapt avem de-a face cu un wilsonianism militant și agresiv, care neagă paradoxal acele operațiuni, este adevărat violente și nu foarte etice din punctul de vedere al orizontului individual-uman, dar care ar fi dus, cu un grad mare de probabilitate la încetarea unei stări de conflict, stare de conflict care prelungindu-se a creat ea o suferință.

Trebuie să ajungem astfel la o singură concluzie – adresarea de tip wilsonian este cea care menține cel mai fragil pacea. Ca orice utopie (să fim iertați pentru cuvântul greu), ea ar presupune o situație ideală – cea a refuzului utilizării violenței fizice în rezolvarea diferendelor între actori politici statali, excepția putând fi atunci îndiguită de către instituții și/sau principii. Realitatea, însă e diferită. Violența fizică utilizată de stat are încă statutul pe care Clausewitz i-l dădea acum mai

¹⁷ CARL v. CLAUSEWITZ, *Despre Război*, Cartea I, 3.

bine de 170 de ani – cel de instrument politic. Conflictul asupra insulelor Falklands și Georgia de Sud a dovedit încă o dată acest lucru – junta argentiniană a încercat de fapt un dublu gambit: refacerea legitimității interne, fragilizată de represiunea internă și de către criza de societate și o recuperare de poziție strategică, atât în fața eternului rival, Chile (prin controlul accesului la strâmțorile ce leagă Atlanticul de Sud de Pacificul de Sud), plus o aură de învingător al unei puteri mondiale europene, ceea ce ar fi sporit prestigiul argentinian în rândul țărilor nealinierte. Chiar dacă, în 2 aprilie 1982, Consiliul de Securitate adoptă rezoluția 502, restabilirea suveranității britanice nu s-a putut face decât printr-o expediție militară. Pe de altă parte, doar determinarea și forța militară britanică au prevenit, mai ales în timpul anilor '80, o nouă încercare argentiniană de a ocupa aceste teritorii¹⁸.

Toate aceste exemple ne arată un singur lucru, după părerea noastră, acela că sistemul internațional actual, construit pe baza principiilor relativ contradictorii ale lui Wilson, nu are un real răspuns pentru provocările pe care le pune noua configurație mondială. El este subiect de interpretare prea largă, de manipulare politică.

11 Septembrie, răspunsul american și problemele teoretice pe care le pune

Violența extremă și lipsa oricărei pretenții de discriminare între victimele atentatelor din 11 Septembrie au generat un răspuns etic extrem de puternic. Aproape întreaga lume a condamnat atacurile, inclusiv inamicii destul de vechi ai Statelor Unite, ca Jamahiriya Arabă Libiană. Părea succesul unei politici duse înțelept de guvernul american de la sfârșitul Războiului Rece, aceea de a forma în jurul Statelor Unite o „coalition of the willing”, o coaliție a celor care împărtășesc idealurile democrației și a libertății. Nu negăm în nici un fel atașamentul sincer și puternic la aceste idei al țărilor europene (și aici nu ne referim doar la membrii Uniunii), sau al democrațiilor emergente din America Latină sau Asia¹⁹. Referința noastră este la țări ca Libia sau Sudanul, care au

¹⁸ Pentru atmosfera din Falklands în timpul anilor '80, vezi memoriile generalului De La Billière, fost comandant militar al insulelor. PETER DE LA BILLIÈRE, *Looking for trouble*, Motivate Publishing, Abu-Dhabi, Dubai, London, 1994, pp. 351-383.

¹⁹ Pentru importanța solidarității ideologice, în teoria realistă, vezi HANS J. MORGENTHAU, *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*, (brief edition), McGraw-Hill, New York, 1993, p. 199; STEPHEN M. WALT, *Origins of Alliances*, Cornell University Press, Ithaca and London, 1987, pp. 33-40.

dus acțiuni agresive împotriva statelor democratice din America sau Europa, fie direct, fie indirect.

Teoria realistă și neo-realistă disting două tipuri de agregare a statelor în timpul unei situații de tensiune – tendința de echilibrare a puterii (*balance of powers*) și tendința de a-l urma pe cel mai puternic (*bandwagoning*).

Teoria clasică realistă spune că sistemul internațional are o tendință naturală de echilibrare, adică statele se vor agrega în așa fel încât să evite hegemonia unuia asupra celorlalte. Acest principiu a fost practicat de Marea Britanie în secolul a XIX-lea, atât în fața Imperiului napoleonic, cât și în fața Rusiei în chestiunea orientală, iar în secolul al XX-lea, Statele Unite au reechilibrat balanța de putere europeană de cel puțin trei ori – în fața Germaniei, în cele două războaie mondiale și în fața Uniunii Sovietice, în timpul Războiului Rece²⁰.

Pe de altă parte, fenomenul de „*bandwagoning*” este contrar celui de echilibrare a puterii – statele mai slabe îl urmează pe cel mai puternic dacă balanța de putere se înclină dramatic în favoarea celui mai puternic, iar amenințarea din partea acestuia ar fi prea mare.

Ce se întâmplă în cazul reacției americane? Suntem într-o situație în care efectul rezoluțiilor Consiliului de Securitate, salvagardarea păcii prin sistemul de securitate colectivă a triumfat în fața agresiunii sau, de fapt, suntem încă în clasică teorie realistă?

Implicarea Consiliului de Securitate și a Organizației Națiunilor Unite este, de fapt, marginală, măcar în prima fază a operațiunii din Afganistan. Rezoluția 1368, din 12 septembrie 2001²¹, este contradictorie cu rezoluțiile adoptate de același organism în cazul conflictului din Orientul Mijlociu, când condamnă Statul Israel pentru „represalii armate”, ca măsură răspuns disproporționată²², recunoscând ame-

* Cea mai bună traducere în română a termenului de *bandwagoning* ar putea fi dat de expresia populară „a sări în căruța ...”.

²⁰ Nu negăm și confruntarea de viziuni asupra lumii între Statele Unite și URSS, dar scopul final al „*containmentului*” este unul de evitare de hegemonie, fie ea ideologică sau nu. Pentru cazul Germaniei naziste, nu putem vorbi de o confruntare ideologică pură, chiar dacă textul Cartei Atlanticului vorbește de „*tirania nazistă*” și de reconstrucția lumii după înfrângerea acesteia. Este destul de clar că motivul ideologic nu a putut convinge izolaționștii americani (mai ales pe cei care ca și Wilson erau convinși natura pur cinică a înfruntării de pe continentul european, și care nu doreau să fie asociați acestui tip de confruntare) să declare război Germaniei, acesta intervenind doar după atacul de la Pearl Harbour. Acest lucru nu înseamnă că negăm importanța solidarității ideologice în formarea unei coaliții, vezi *supra*.

²¹ S/RES/1368, 2001.

²² e.g. S/RES/280 din 19 mai 1970.

nințarea teroristă ca fiind generatoare de legitimă apărare, iar în textul rezoluției nu apar limitări specifice ale acestui tip de răspuns. Mai mult, practica Națiunilor Unite de a recunoaște mișcările de eliberare națională în virtutea dreptului la auto-determinare, a generat o confuzie majoră a actorilor internaționali, deschizând loc unei și mai mari interpretabilități politice a acțiunilor unor grupuri.

Discursul președintelui american, George W. Bush²³, se referă mai puțin la organizații internaționale – de fapt nu apare niciuna la ONU – și anunță că Afganistanul este doar un început. Esența discursului lui Bush este dată de următorul citat „Fiecare națiune, în orice regiune, are acum o hotărâre de luat. Fie sunteți cu noi, fie sunteți cu teroriștii. Din această clipă încolo, orice națiune care continuă să adăpostească sau să ajute terorismul va fi considerată de Statele Unite ca un regim ostil”. Împreună cu cererea de activare a art. 5 din Tratatul Nord-Atlantic, cerere aprobată de Consiliul Nord-Atlantic, Statele Unite au scos lupta anti-teroristă din zona de incertitudine în care o lăsase practica anterioară, mai bine zis au trecut-o din zona criminalității (agresiune de tip intern) în cea a războiului (agresiune de tip extern).

Aceasta a determinat și decizia de a transfera pedepsirea teroriștilor unor curți militare speciale²⁴, organisme aflate sub autoritatea Secretarului Apărării. Tot acestuia îi revine autoritatea de detenție a acelor suspectați de apartenență, actuală sau trecută la organizația Al Quaeda. Este clar că odată cu 11 septembrie intrăm în legitimarea poziției israeliene și nu în cea a Consiliului de Securitate – definirea terorismului ca agresiune armată – și care necesită un răspuns de tip militar, inclusiv în judecarea persoanelor individuale.

Pe de altă parte, construcția coaliției (cât de solide vom vedea în timp), nu s-a făcut la argumentele din arsenalul wilsonian, ci și datorită argumentelor de tip realist, iar cazul care ilustrează cel mai bine aceasta este cel al Pakistanului. Pakistanul a fost, până în 11 septembrie 2001 principalul susținător al guvernului taliban din Afganistan. Serviciile secrete pakistaneze, împreună cu organismul militar, au antrenat și au oferit ajutor talibanilor, atât în timpul războiului civil care a precedat instaurarea acestui guvern, cât și în timpul guvernării, caucionând regimul extremist de la Kabul cu recunoașterea diplomatică. A fost actul președintelui Musharraf de a retrage sprijinul oferit șecului Omar

²³ GEORGE W. BUSH, *Discurs în fața sesiunii reunite a Congresului și în fața națiunii*, Washington, 21 septembrie 2001.

²⁴ Vezi *Ordinul executiv din 13 noiembrie 2001 al Președintelui Statelor Unite*, dat în calitate sa de Comandant suprem al Forțelor Armate.

determinat de principiile wilsoniene care stau la baza ONU? Oricât am încerca, nu vom reuși să găsim nici unul dintre cele 14 principii în decizia lui Musharraf. Ea a fost determinată de un calcul, pe care realismul îl dă ca baza principiului de *bandwagoning*, așa cum îl descriam mai sus – amenințarea era prea mare pentru ca tendința naturală a statelor slabe de a se asocia cu partea cea mai slabă să funcționeze²⁵. Nici Musharraf, nici Gaddafi nu au cerut condamnarea unui răspuns disproporționat american în cazul afgan (care este doar un prim episod în desfășurarea războiului antiterorist), nici nu au oferit, măcar discursiv, cum a făcut-o Saddam Hussein, o provocare Statelor Unite.

Concluzia la care putem ajunge în acest moment este una – în cazul răspunsului la agresiunea din 11 septembrie 2001 sistemul internațional a funcționat în virtutea principiilor realismului politic. Iar practica instituționalismului wilsonian, așa cum a fost în cazul israelian, nu a făcut decât să aducă o oarecare undă de legitimitate agresiunii teroriste. Ea trebuie considerată ca un act de agresiune, generează aceleași comportamente internaționale ca un război, trebuie tratată în această logică, a războiului, nu în cea a pacifismului militant. Cum spunea Clausewitz, „într-o activitate așa de periculoasă ca războiul cele mai rele erori sunt cauzate de bunătate²⁶”, iar la baza concepției lui Wilson stă tocmai această *bunătate* morală.

²⁵ Pentru cazul general, vezi. KENNETH N. WALTZ, *Theory ...*, p. 126 și STEPHEN N. WALT, *Origins ...*, pp. 28–30.

²⁶ CARL v. CLAUSEWITZ, *Despre Război*, Cartea I, 3.